

УДК 159.92: 37015.3 (045)

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.81065

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Г. М. Кот

Стаття присвячена програмі психологічної підготовки студентів з метою розробки психолого-педагогічних технологій формування і розвитку загальних і спеціальних психологічних вмінь засобами психологічного тренінгу. Комплексний підхід до формування професійної готовності студентів передбачає необхідність визначення особистісних детермінант, відповідних компонентів та структури особистості, методичних підходів та умов їх професійного зростання

Ключові слова: психологічна підготовка; формування спеціальних психологічних вмінь; психологічний тренінг, професійна готовність

The article is devoted to the program of psychological preparation of students with the purpose of creation of psycho-pedagogical technologies of formation and development of general and specific psychological skills by means of psychological training. The complex approach to formation of professional readiness of students requires a personal determinant, components and structure of personality, teaching methods and conditions for their professional development

Keywords: psychological preparation, formation of general and special psychological skills, psychological training, professional readiness

1. Вступ

Інтенсивний розвиток економіки, зростання конкуренції, демократизація політичного життя та інші суспільні процеси в Україні визначають нові й все більш суттєві вимоги до рівня професійної підготовки фахівців. Критерій практичності психологічних знань, ефективної адаптації студентів до професійної діяльності в окремих галузях виробництва загострює усвідомлення необхідності переходу від домінування теоретичного стилю викладання і навчання до акцентовано прагматичних (в позитивному розумінні цього терміну) способів, алгоритмів і технологій психологічної підготовки з одночасним збереженням рівня їх теоретичної підготовки, яка є запорукою здатності майбутніх фахівців до швидкої перебудови практичної діяльності та освоєння нових напрямків роботи, що постійно виникають на підприємствах.

Реалізація загальнодержавних програм передбачає вдосконалення існуючих та розробку нових психолого-педагогічних систем навчання, знаходження нових методів підвищення якості та інтенсивності навчально-виховного процесу, що потребує подальших психолого-педагогічних досліджень.

Система підготовки майбутніх фахівців має «стратегічний» внутрішній недолік, обумовлений педагогічними, психологічними, професійними, управлінськими, посадовими, економічними та іншими обмеженнями, що полягає у невідповідності ключовій задачі форм організації навчальної роботи та недостатній увазі до дійсно важливого – багатостороннього особистісного практично орієнтованого розвитку студентів.

Дослідження структури і складових психологічної підготовки з метою розробки психолого-педагогічних технологій формування професійної готовності і розвитку загальних і спеціальних психологічних вмінь студентів виявило необхідність пошуку зовнішніх критеріїв, орієнтирів і психологічних

закономірностей детермінації психологічної готовності до професійної діяльності.

В нашому дослідженні ми використали особливий ракурс розгляду проблеми. Проблема психологічної підготовки студентів – комплексна теоретична і методична проблема. Для з'ясування можливих шляхів її вирішення нами вивчалися зміст, структура та складові психологічної культури фахівців в контексті багатомірної системної методології дослідження, що виявило нові цікаві перспективи психологічної підготовки до професійної діяльності.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

На основі проведеного теоретичного аналізу літератури Бондарчук О. І. [1] виокремлює наступні підходи щодо вивчення психологічної підготовки особистості до професійної діяльності: діяльнісний підхід (В. Давидовим, П. Гальпериним, О. Леонтьєвим, В. Рубцовим та ін.); особистісно-діяльнісний підхід (Н. Коломінський, Р. Кричевський як представники); суб'єктний підхід (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, В. Петровський, В. Слободчиков та ін.); андрагогічний підхід до підготовки фахівців (С. Болтівець, Ю. Жуков, М. Ноулз, В. Пуцов та ін.); процесуально-технологічний підхід (Л. Карамушка, Г. Ложкін та ін.); акмеологічний підхід (О. Анісімов, А. Деркач та ін.) [2].

В своїй роботі ми притримуємось погляду представників акмеологічного підходу (О. Анісімов, А. Деркач та ін.), [3], які розглядають психологічну підготовку як невід'ємну складову забезпечення майстерності та професіоналізму, досягнення вершин у професії (професійного «акме»). У процесі психологічної підготовки, відповідно до цього підходу, має сформуватися професіонал як особистість, що володіє нормами професії як у мотиваційному, так і в

інструментальному планам. Професіонал відзначається розвинутими професійними перспективами, самостійно будує сценарій свого професійного життя, розвиває свою особистість і індивідуальність засобами професії, протистоїть зовнішнім перешкодам. Досягнувши майстерності, фахівець слідує професійній етиці, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню престижу своєї професії в суспільстві та суспільного інтересу до неї.

Спираючись на матеріали дослідження, Карамушка Л. [4] зазначає, що психологічна підготовка персоналу відіграє значну роль у забезпеченні ефективності діяльності команди, а звідси і всієї організації. Зокрема, на думку Л. Карамушки, психологічна підготовка являє собою процес формування психологічної готовності фахівців до професійної діяльності, що складається з інформаційно-змістовного, діагностичного та корекційно-розвивального компонентів, передбачає використання інтерактивних технологій, а саме: інтерактивних міні-лекцій, практичних занять, групових дискусій, «мозкового штурму», рольових і ділових ігор, аналізу управлінських ситуацій (кейс-стаді), індивідуальних домашніх завдань тощо [5].

Щоб вирішити проблему підвищення ефективності психологічної підготовки до професійної діяльності студентів з метою розробки комплексного підходу до формування психологічної культури, на наш погляд, необхідне визначення відповідних компонентів та структури їх взаємозв'язків, особистісних детермінант, методичних підходів і умов професійного зростання майбутніх фахівців.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є впровадження програми психологічної підготовки студентів з урахуванням особистісних детермінант і розробки психологічних технологій формування і розвитку загальних і спеціальних психологічних вмінь засобами психологічного тренінгу.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні задачі:

1. Визначити зміст та структуру психологічної підготовки як інструменту формування психологічної готовності до професійної діяльності.

2. Розробити комплексний підхід до формування психологічної культури з метою підвищення ефективності психологічної підготовки до професійної діяльності студентів.

3. Визначити відповідні компоненти психологічної підготовки та структури їх взаємозв'язків, особистісні детермінанти, методичні підходи і умови професійного зростання майбутніх фахівців.

4. Психолого-педагогічні технології та методичні підходи психологічної підготовки студентів до професійної діяльності

Враховання і використання психолого-педагогічних технологій в процесі психологічної підготовки, конструювання і проведення соціально-психологічного тренінгу з формування професійно-

значущих вмінь, рис та якостей студентів полягало в наступних методичних і організаційних особливостях.

В дослідженні застосовано теоретико-емпіричний підхід на основі загальної методології системних досліджень з використанням оціночних вимірів, інтегральних показників, багатомірного оцінювання професійно значущих складових фахового й особистісного розвитку студентів в ході психологічної підготовки у вищих навчальних закладах. Така постановка проблеми використана як засіб переосмислення наявних і розробки нових психолого-педагогічних технологій психологічної підготовки, що дійсно реалізують пріоритет внутрішніх закономірностей розвитку особистості над зовнішніми чинниками індивідуального розвитку й фахового зростання.

На відміну від вербально й абстрактно сформульованого суто теоретичного погляду на проблему вдосконалення психологічної підготовки студентів з боку теорії управління, психології, педагогіки та інших ракурсів аналізу проблеми, використаний нами підхід передбачає продовження теоретичних пошуків в емпіричному дослідженні й експертному вимірюванні різноманітних потенційно (на рівні теоретичного погляду) значущих складових професійності в аспекті психологічної підготовки. Він передбачає поглиблену обробку даних, вивчення психологічних закономірностей, що впливають на особистість і професійне зростання особистості студента. Ключова ж відмінність від теоретичного підходу полягає у всеохоплюючому використанні критеріїв прагматичності змісту і складових психологічної підготовки студентів. При такому підході теорія – це засіб пропонування альтернатив, а емпіричне дослідження – це інструмент виявлення дійсно важливого для професійної діяльності фахівця.

Більш чітко суть використаного підходу до психологічної підготовки можна висловити наступними міркуваннями. Процес навчання в університеті будується як поступове накопичення студентом інформації і знань навколо певних центрів, якими виступають окремі учбові дисципліни. Студент може сформувати в собі різні практичні професійні вміння, але внаслідок якихось причин, в системі навчання в університеті увага особистості перебілено і, навіть, гіпертрофовано прикута й сконцентрована на вербальному компоненті, тобто теорії. Такий акцент в бік теоретичної підготовки призводить студентів до безпорадності та часто й неможливості виконувати практичну роботу (лише третина випускників працюють за фахом). Отже, домінуючий спосіб організації підготовки студентів потребує коригування – істотного змінення балансу в бік забезпечення практичної готовності до професійної діяльності.

Найбільш радикальним шляхом рішення такої проблеми є використовуваний нами «обернений» підхід у формі концентрації на кінцевій меті психологічної підготовки (плодах) в усіх доступних для визначення різновидах практичних вмінь. Інтенсивність (рівень розвитку) вмінь – виступає критерієм ефективності і фахівця, і системи його підготовки у вузі. Система вмінь професіонала з хоча б з

мінімально достатніми для роботи інтенсивностями – кінцева мета підготовки у ВУЗі. Таке розуміння прийнятне для кожного співробітника ВУЗу незалежно від його професійної підготовки, посади та інших відмінностей.

«Обернений» (протилежний теоретичному) підхід – це реалізація принципу конструктивної прагматичності, що передбачає, паралельно з тренінгом вмінь, пошук і вивчення, насамперед, саме тих теорій, які дійсно необхідні для здійснення практичної професійної діяльності, а з практично не використовуваними теоріями студент має ознайомитися самостійно. В протизагадо до суто теоретичного підходу у психологічній підготовці фахівців, при якому для розвитку практичних психологічних вмінь, фактично, не вистачає часу, нема чи не реалізовані спроби їх розвитку, запропонований підхід передбачає з першого ж дня цілеспрямоване багатомірне їх формування шляхом повсякденного тренінгу: спочатку конгломератів елементарних психологічних навичок, потім простих загальних, а після вивчення теорії – і спеціальних, специфічних та вузько спрямованих вмінь в межах окремих теорій.

На перший погляд це погіршить теоретичну підготовку, та при поглибленому аналізі підходу виявляється, що студенти в ході спроб реалізації вмінь в практиці самостійно знаходять прогалини в своїх теоретичних знаннях і, тому, переживають не зовнішню мотивацію (як при теоретичному підході), а внутрішню інтенсивну необхідність засвоїти знання на вербальному рівні для забезпечення ефективності власних практичних дій. Отже, використаний підхід до організації психологічної підготовки методично складає радикальну протилежність домінуючому у сучасних вузах. На наш погляд, діалектичне поєднання цих протилежних підходів (прямого, теоретичного і «оберненого») і є найкращою моделлю організації психологічної підготовки студентів у вищому навчальному закладі.

Конструювання і проведення соціально-психологічного тренінгу з формування професійно-значущих вмінь, рис та якостей майбутніх фахівців виявило необхідність врахування і використання гендерного фактору в процесі психологічної підготовки. Методично і організаційно це полягало у використанні інформаційних фрагментів, які містять соціологічні статистичні дані про відмінності чоловіків і жінок, соціально-психологічні характеристики, що відрізняють їх поведінку в малих групах, дані про тенденції розподілу окремих психологічних рис та інших особливостей, що в різній мірі відрізняють поведінку чоловіків і жінок. Інформація подавалась для привернення уваги і аргументування необхідності враховувати гендерний фактор в управлінні, регуляції відносин, досягнення практичних результатів тощо [6–8].

5. Результати дослідження

Використаний в дослідженні підхід спирається на теоретичну модель як на засіб пошуку дійсно важливих для ефективної професійної діяльності май-

бутніх фахівців вмінь. Щоб відвернути можливі сумніви щодо наукової сфери дослідження визначаємо його як системне багатомірне емпіричне психологічне дослідження, що спрямоване на педагогічну реалізацію принципів і підходів нового системоутворюючого способу визначення змісту, форм і методів психологічної підготовки. Методична реалізація зовнішньо виглядає як поступове нарощування акценту на формуванні практичних вмінь. В дійсності ж, в педагогічному розумінні, поступово розбудовується прагматично орієнтований навчальний процес тренінгу й саморозвитку особистості. Загальна структура соціально-психологічних тренінгів професійно-значущих вмінь складається з компонентів, спрямованих на розвиток ключових вмінь, пов'язаних з системоутворюючими факторами психологічної культури, та формується з елементів роботи за темами: психологія реагування, ділове спілкування, публічний виступ, психологічна допомога, ведення дискусій і нарад, невербальна інформація, методи і техніки впливу, вирішення конфліктів, саморегуляція, розвиток свідомості та стандартних психотехнічних вправ з організації, початку, завершення і ведення соціально-психологічного тренінгу [9–11].

Така структура психологічної підготовки найбільш оптимальна в умовах навчально-виховного процесу по розвитку та формуванню загальних і спеціальних психологічних вмінь засобами психологічного тренінгу як загально прийнятний й зрозумілий критерій професійної підготовленості студентів.

У подальшій роботі над проблемою психологічної підготовки студентів до професійної діяльності ми простежимо та проаналізуємо динаміку розвитку вмінь і професійно-значущих якостей особистості студентів, спробуємо виявити психологічні умови та з'ясувати чинники, що забезпечують ефективність психологічної підготовки як складової формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців.

6. Висновки

1. Психологічна підготовка – це складна системна проблема цілісного розвитку особистості, яка може бути вирішена шляхом цілеспрямованого впливу на системоутворюючі фактори в системі компонентів психологічної культури, що можливе в межах спеціальної психологічної підготовки на основі тренінгової технології в умовах навчально-виховного процесу.

2. Психологічна підготовка – це процес навчання майбутніх фахівців умінню викликати і підтримувати стан характеристик особистості та інших компонентів психологічної культури в межах професійно-значущих їх конфігурацій.

3. Головною проблемою психологічної підготовки до професійної діяльності є проблема визначення змісту, розробки і впровадження системних тренінгових психолого-педагогічних технологій з розвитку управлінських вмінь і професійно-значущих якостей особистості.

Література

1. Бондарчук, О. І. Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін: гуманістично-ціннісний підхід [Текст] / О. І. Бондарчук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. – 2014. – Вип. 121. – С. 38–43.
2. Бондарчук, О. І. Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін [Текст]: посібник / О. І. Бондарчук, Л. М. Карамушка, А. С. Москальова, О. О. Нежинська та ін.; ред. О. І. Бондарчук. – К.: Ун-т менеджменту освіти НАПН України, 2014. – 244 с.
3. Деркач, А. А. Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров: социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии [Текст] / А. А. Деркач, А. П. Ситников. – М.: Луч, 1993. – 72 с.
4. Карамушка, Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти [Текст]: монографія / Л. М. Карамушка. – К.: Ніка-Центр, 2000. – 332 с.
5. Карамушка, Л. М. Технологія психологічної підготовки персоналу держадміністрації до роботи в команді [Текст]: навч. пос. / Л. М. Карамушка, О. А. Філь, В. В. Левковець та ін. – К.: Наук. світ, 2008. – 182 с.
6. Багрунов, В. П. Половые различия в видовой и индивидуальной изменчивости психики человека [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук / В. П. Багрунов. – Л., 1981. – 20 с.
7. Бендас, Т. В. Гендерные исследования лидерства [Текст] / Т. В. Бендас // Вопросы психологии. – 1999. – № 4. – С. 20–24.
8. Ильин, Е. П. Дифференциальная психология мужчины и женщины [Текст] / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
9. Абрамова, А. И. Подготовка менеджеров [Текст] / А. И. Абрамова. – К.: УкрНИИТИ, 1990. – 36 с.
10. Активные формы обучения в повышении квалификации руководителей школ [Текст]: метод. реком. – К.: Укр. інст. підвищ. кваліф. керівних кадрів освіти, 1999. – 36 с.

11. Большаков, В. Ю. Психотренинг: социодинамика, игры, упражнения [Текст] / В. Ю. Большаков. – СПб.: Социально-психологический центр, 1996. – 380 с.

References

1. Bondarchuk, O. I. (2014). Psychologichna pidgotovka kerivnykyv osvitnih organizacij do dijal'nosti v umovah zmin: gumanistychno-cinnisnyj pidhid. Visnyk Chernigiv'skogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu. Serija: Psychologichni nauky, 121, 38–43.
2. Bondarchuk, O. I., Karamushka, L. M., Moskal'ova, A. S., Nezhyńska, O. O. et al.; Bondarchuk, O. I. (Ed.) (2014). Psychologichna pidgotovka kerivnykyv osvitnih organizacij do dijal'nosti v umovah zmin. Kyiv: Un-t menedzhmentu osvity NAPN Ukraïny, 244.
3. Derkach, A. A., Sitnikov, A. P. (1993). Formirovanie i razvitie professional'nogo masterstva rukovodjashhikh kadrov: social'no-psihologicheskij trening i prikladnye psihotehnologii. Moscow: Luch, 72.
4. Karamushka, L. M. (2000). Psychologija upravlinnja zakladamy seredn'oi' osvity. Kyiv: Nika-Centr, 332.
5. Karamushka, L. M., Fil', O. A., Levkovec', V. V. et al. (2008). Tehnologija psihologichnoi' pidgotovky personalu derzhadministracii' do roboty v komandi. Kyiv: Nauk. svit, 182.
6. Bagrunov, V. P. (1981). Polovye razlichija v vidovoj i individual'noj izmenchivosti psihiki cheloveka. Leningrad, 20.
7. Bendas, T. V. (1999). Gendernye yssledovanyja liderstva. Voprosy psichology, 4, 20–24.
8. Il'in, E. P. (2003). Differencial'naja psichologija muzhchiny i zhenshhiny. Sankt-Peterburg: Piter, 544.
9. Abramova, A. I. (1990). Podgotovka menedzherov. Kyiv: UkrNIINTI, 36.
10. Aktivnye formy obuchenija v povyshenii kvalifikacii rukovoditelej shkol (1999). Kyiv: Ukr. inst. pidvishh. kvalif. kerivnih kadriv osvity, 36.
11. Bol'shakov, V. Ju. (1996). Psihotrening: sociodinamika, igry, upravhnenija. Sankt-Peterburg: Social'no-psihologicheskij centr, 380.

*Рекомендовано до публікації д-р псих. наук Просандєєва Л. Є.
надходження рукопису 15.09.2016*

Кот Галина Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, кафедра тележурналістики, дикторів і ведучих телебачення, Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Євгена Коновальця, 36, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: myrrr27@mail.ru

УДК 159.9.07

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.81338

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ОСІБ ІЗ НИЗЬКИМ ЕКОНОМІЧНИМ СТАТУСОМ ТА ЇХНЬОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

© О. А. Ніздрень

Обґрунтовано теоретико-методичні засади та організацію емпіричної частини дослідження зв'язку соціального капіталу осіб із низьким економічним статусом та їхнього психологічного здоров'я. Проаналізовано відмінності між групами із різним рівнем доходу за показниками психологічного здоров'я, компонентами соціального капіталу. Представлено психологічну модель соціального капіталу як чинника психологічного здоров'я осіб із низьким економічним статусом

Ключові слова: *низький економічний статус, соціальна фрустрація, психологічне здоров'я, соціальний капітал*